

L'ADVENIMENT DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA A GIRONA

La ciutat de Girona era a 1923, la ciutat més gran de les comarques que l'envolten, i el centre de màxima activitat econòmica, social i política. A la vegada que convergien en ella les principals vies de comunicació, hi eren situats els centres més importants en tots nivells, tant oficials, culturals, administratius, militars com polítics.¹

La ciutat es trobava en ple procés d'industrialització, amb un proletariat nombrós i un conjunt industrial i comercial considerable. Segons les dades de què dispossem, a finals dels anys vint, la piràmide de població era força perfecta, hi havia una majoria de classe obrera a la base, un centre proporcional de classe mitjana composta sobretot per comerciants, artesans, professions liberals, intel·lectuals i artistes i una minoria de classe alta formada fonamentalment pels grans propietaris, els financers i els grans industrials.²

Girona s'havia anat convertint també en un nucli cultural remarcable que aplegava els principals centres d'ensenyament i les entitats culturals més importants de la contrada, entre les quals ens cal citar: l'Associació de la Música, l'Ateneu popular, l'Ateneu Social Democràtic, el Centre d'Unió Republicana, el Casino Gerundense, la Biblioteca popular per a la Dona, a part d'altres biblioteques, museus, arxius i entitats esportives; tots ells funcionaven amb una considerable activitat cultural.³

Lligat al catalanisme polític, trobem a Girona un nucli d'intel·lectuals, entre els quals hem de destacar en Prudenci Bertrana, en Miquel de Palol, en Carles Rahola i en Xavier Montsalvatge, caps d'un grup de joves, que endegaran tot un seguit de publicacions, articles als diaris, jocs florals i una important activitat a l'Ateneu,

¹ "El Autonomista", "La comarca del gironès". M. Santaló, 18 octubre 1923.

² DE PUIG, LLÍS M.^a, "L'estructura social de Girona al llarg de la història". (Conferència pronunciada a Girona en el final de l'àmbit d'estructura social, del congrés de cultura catalana, octubre de 1977).

³ RAHOLA, CARLES, "La ciutat de Girona", ed. Barcino, 1929.

renovant així tot l'aire intel·lectual de Girona, amb un to molt més obert, crític, i progressista. Entre aquests jovenets ens cal citar Josep Grahit, Roig i Llop, i Joaquim Pla.⁴

A Girona surten també els principals diaris provincials. «El Diario de Gerona», «El Autonomista», «El Heraldo de Gerona», «El Norte de Gerona». Els dos primers eren els més importants i els de més tirada. L'un era el representant de la Dreta regionalista (La Lliga) i l'altre era de caire republicà i federalista.⁵

En el panorama polític, tres eren els grups més importants: la Lliga Regionalista, els Republicans i el partit governamental de la

⁴ DE PUIG, LLUÍS M.^a, "Treballs d'història". El catalanisme polític a Girona. Patronat "Eiximenis" de l'Excma. Diputació Provincial de Girona, 1976.

⁵ "El Autonomista": (1923).

Subtítol: Diario Republicano de Avisos y Noticias.

Data de sortida: 1896. El títol del diari és en castellà a 1923, és un diari bilingüe.

Temps de publicació: de 1896 al gener de 1939.

Redacció i administració: carrer Premsa n.º 5 (Girona).

Director: Darius Rahola.

Redactors: Carles Rahola, Lluís Bota, Planes i Mundet i d'altres

Idioma: Bilingüe durant la Dictadura, la majoria dels escrits seran en castellà.

Hora d'aparició: Diari de la tarda.

Característiques tipogràfiques: a tinta negra, 4 pàgines a quatre o cinc columnes, gravats a la ploma, i acudits.

Format: 500 x 350 mm.

Lloc on es guarda: Biblioteca, Casa de Cultura, de la Diputació de Girona (col·lecció gairebé completa).

Col·laboradors: C. Rahola, P. Bertrana, A. Rovira, i Virgili, J. M. Pou, J. Forment, A. de Quintana, J. Gayà, C. Costal, M. Santaló, J. Camps i Arboix, G. Alomar, J. Pla i Cargol, Josep Pla, Cristòfor de Domènec, E. Dalmau, V. Moragas, Ll. de Zulueta, Apelles Mestres, F. de Los Rios i d'altres.

"Diario de Gerona": (1923).

Subtítol: de avisos y noticias.

Data de sortida: 1889 a 1923, el títol és en castellà, és un diari bilingüe.

Director: Santiago Masó i Valentí.

Idioma: Bilingüe. Durant la dictadura, la majoria dels escrits seran en castellà.

Hora d'aparició: diari de la tarda.

Característiques tipogràfiques: a una tinta i quatre pàgines, a cinc o sis columnes, gravats a la ploma, a la capçalera porta l'escut al·legòric de la ciutat.

Format: 500 x 350 mm.

Lloc on es guarda: Arxiu històric municipal de Girona i Biblioteca, Casa de Cultura de la Diputació de Girona (col·lecció gairebé completa).

Col·laboradors: Lluís G. Camp, Frederic Camp, Joaquim Pla i Cargol, Josep M.ª Gich, Almerich, A. Grau, F. Cabanyes, J. Alsina, Josep M. de Puig, Dr. Vila Abadal, J. Vilar, J. Badia, entre d'altres. DE PUIG, LLUÍS M.^a, "Diari Avui". Articles: "Diario de Gerona", "El Autonomista", 20 febrer 1977 i 10 abril 1977.

U.M.N. mantingut pels cacics i el govern civil. Altres grups polítics són els Jaimistes (carlins) el Partit Social Popular i els monàrquics autonomistes. Les coalicions entre els diversos partits, foren un factor important dins aquest panorama.⁶

L'any 1923, la Coalició Nacionalista-Republicana guanyà les eleccions i va relegar en un segon pla la U.M.N. dins la Diputació Provincial. Aquesta coalició, també era majoria a l'Ajuntament. En el si de la Corporació Municipal s'hi produïren tensions i enfrontaments entre aquesta coalició i els ultraconservadors de la U.M.N., que controlaven entitats importants com la Cambra de la Propietat Urbana. Des d'aquesta intentaren frenar tots els projectes d'urbanització i municipalització de les aigües, biblioteques, etc... que tenia projectats l'Ajuntament.⁷

Els anys 20, Girona era una ciutat en plena evolució i fou en aquesta època quan s'inicià l'eixample. La infraestructura era, però, encara del tot insuficient, sobretot en els barris obrers. Fou la creació d'unes noves estructures de serveis la causa principal dels enfrontaments entre l'Ajuntament i els sectors més conservadors, que lluitaven per mantenir una hegemonia i un poder que anaven perdent progressivament.

El catalanisme fou extraordinàriament present en la vida política de la ciutat, tan en noms com en fets. Ens cal remarcar aquí el paper rellevant de catalanistes gironins a la Mancomunitat, tals com l'Agustí Riera i Pau, en Rafael i Santiago Masó, l'Albert de Quintana i Leon, en Riera i Bertran, en Coll i Tubau, en Vallès i Rigau i molts d'altres.⁸

Tant «El Autonomista» com «El Diario de Gerona» eren periòdics clarament catalanistes, si bé des d'òptiques diferents. Era la diferència de plantejament que hi havia entre la Lliga i els Republicans Federals. I no és que les anàlisis siguin fàcils de fer, els republicans no eren encara un partit com ho serien més endavant (E.R.C.) i no havien incorporat el radicalisme catalanista dels grups de Macià. La Lliga, partit burgès, es movia en l'ambigüitat de tenir les forces dels cacics, els monàrquics, a la seva dreta. I el partit d'en Cambó, a Girona, pel seu catalanisme i les seves diferències amb el conservadorisme recalcitrant, apareixia a voltes com una força

⁶ "El Autonomista", "El Diario de Gerona", 1.er semestre, any 1923.

⁷ Idem.

⁸ DE PUIG, "Treballs d'història", el catalanisme...

progressista, fins al punt que la necessitat de lluitar contra els reaccionaris, portà la Lliga i els republicans a fer una coalició tant municipal com a la Diputació. Les contradiccions eren evidents i per això l'equilibri polític era tan escàs i ple de paradoxes. En tot cas, el que és clar és que en el 1923 els republicans eren l'esquerra federal i socialistoide i la Lliga era la dreta liberal i catalanista, no tan conservadora com els cacics, i per això forces tan separades van poder arribar a ajuntar-se per a contrarestar el poder dels monàrquics (U.M.N.).

SITUACIÓ A GIRONA ABANS DEL COP D'ESTAT

Des de principis de l'any 1923, tant en «El Diario de Gerona» com a «El Autonomista», es reflectia un ambient tens, tibant, d'enfrontament, de dures crítiques i d'inconformitat davant l'actuació del govern de Madrid i dels seus representants a Girona.

Les crítiques, i les al·lusions als problemes que afectaven tot l'estat espanyol, tals com la forta corrupció política, el caciquisme, el terrorisme, la greu crisi econòmica, el problema polític de Catalunya i la guerra del Marroc eren citats contínuament pels dos diaris.

Un altre motiu de crítica sistemàtica era el partit de la U.M.N. Els dos periòdics coincidien en atacar-lo en tots sentits, de caciquista, d'oligarca, d'anticatalanista i d'antisocial: «*La U.M.N. no es un partido político o una agrupación de partidos, sino una partida de policastros sin idealidad y con objetivos meramente personalistas*».⁹

«*La U.M.N. és... un conglomerat amoral —sense principis— que s'inspira en les més baixes passions...*».¹⁰

A començaments d'any, el govern central nomenà un nou alcalde, el senyor Bassols, per R.O. i destituí el Sr. Coll, membre de la coalició Nacionalista Republicana. Això va encetar noves crítiques davant unes mesures que anaven contra la sobirania popular: «*Protestamos del atentado a la personalidad jurídica municipal*».¹¹

El mateix any 1923 hi hagué eleccions al Congrés, al Senat i per

⁹ "Diario de Gerona", 13 de juny de 1923.

¹⁰ "El Autonomista". "Als republicans de les encontrades gironines", Santaló, 12 d'abril de 1923.

¹¹ "El Autonomista". "Contra la sobirania popular", 27 gener de 1923.

¹² "Diario de Gerona", 23 de gener, 13 de març, 11 d'abril, 14 d'abril de 1923.

a diputats provincials. La campanya electoral de la Lliga es basà fonamentalment en la crítica directa i agressiva a la política del govern i a denunciar les temptatives caciquistes al Govern Civil.¹²

Pel republicans, des de «El Autonomista», que a la comarca de Girona no defensaven cap candidatura, aprofitaren per demostrar amb fets la inutilitat del govern i de tot el sistema. No sols atacaven el govern i el seu partit, la U.M.N., sinó que la seva censura va arribar fins i tot a la Lliga Regionalista, a la qual acusava, entre d'altres coses, de col·laboracionista amb el govern central. Els homes de «El Autonomista» preconitzaven el canvi polític cap a la República Federal.¹³ Per a ells la monarquia espanyola estava en les seves darres i no oferia cap garantia: «No veiem cap solució amb els governs de la monarquia». «Som pessimistes respecte dels governs de la monarquia espanyola, ineptes i fracassats».¹⁴

Quan a les eleccions per a diputats provincials els Republicans i els regionalistes formaren una candidatura única, igual que la ja existent a l'Ajuntament de la ciutat. La campanya electoral també fou fundada en la crítica sistemàtica als homes de la U.M.N. i a les actituds caciquistes del govern central i del Govern Civil. Aquesta coalició era feta amb l'objectiu d'ensorrar definitivament la ja decadent U.M.N.

Les primeres eleccions foren guanyades per la Lliga i les segones per la coalició Republicana-Nacionalista.

La nova diputació gironina estava composta per: Agustí Riera i Pau, Gispert Saüch, Geli Fàbregas, Pons, Roger Pla, Masramon i Casanoves per la Lliga, Noguer, Quintana, Illa, Riu, Santaló pels republicans, Carbó i Llobet pels monàrquics autonomistes, Bonmatí, Ferran i Cardelús per la U.M.N., i Torrell pels radicals.¹⁵

El fet que a l'Ajuntament governessin majoritàriament els Republicans i els homes de la Lliga en coalició, va fer que als dos diaris hi hagués una identitat d'opinions i de defensa de les proposicions de l'Ajuntament, la qual cosa contrasta fortament amb el tractament tan diferent que donaven en la resta de temes, tan polítics, socials com econòmics.

Els darrers mesos, abans del Cop d'Estat, «El Autonomista» de-

¹³ Veure apèndix n.º 1 (B).

¹⁴ «El Autonomista». «L'hora present», 14 de juny de 1923 (B).

¹⁵ «Diario de Gerona», 20 gener de 1924. «El Autonomista», 14 de juny 1923.

dicà una atenció més continuada als problemes locals, que el «Diario de Gerona» i més concretament del problema de la municipalització de les aigües amb l'oposició de la U.M.N., des de la Cambra de la Propietat Urbana, amb els enfrontaments directes que això suposava.

Tot i que demanava en la majoria del seus escrits un canvi polític; pels republicans la solució no venia donada per un govern autoritari com demanava la dreta regionalista, sinó que passava per un enfortiment de la democràcia, que ells assimilaven a la República. *«Solo hay un astro que nunca se nubla. Una estrella hay que la negra fortuna no puede oscurecer, porque brilla en el fondo de la misma conciencia colectiva: es la luz inmortal de la razón y la justicia que guía a los pueblos en los tiempos prósperos como en los difíciles»*.¹⁶

El «Diario de Gerona», a partir del mes de juliol va iniciar la seva crítica al govern central. Reflectia una forta inquietud davant les conseqüències que podia arribar a tenir la greu crisi política, econòmica i social, en què es trobava sumit el país.¹⁷

El «Diario de Gerona» es movia dins dues concepcions en certa manera contradictòries, però que no són res més que les dues cares d'una mateixa moneda per una banda a favor d'una més àmplia política regionalista i per altra, el desordre, el terrorisme i la terrible por a una revolució obrera anarquista, el portaren a demanar, com a mesura d'emergència la implantació d'una Dictadura: *Ja fa molts anys que els elements revolucionaris preparen la revolució. Han aconseguit inocular el virus anarquista en la majoria dels obrers. Hi ha gent que únicament es fixa en les pèrdues materials que originen els conflictes socials i no tenen en compte que no es únicament per aquestes pèrdues que hem de témer els conflictes, sinó perquè en temps de vaga es quan s'intensifiquen més les campanyes anarquistes. No tenen importància el milions que Catalunya ha perdut, al costat de mal que ha fet els portaveus del sindicalisme revolucionari escampant arreu de la nostra terra la llevor de l'anarquia. Ha intoxicat la majoria dels nostres obrers. Els sindicalistes són enemics francs de l'espiritualitat i de la civilització cristiana.*

Mentre no assumeixi les responsabilitats del Poder un govern

¹⁶ "El Autonomista". "El aniversario de Annual", 10 juliol de 1923.

¹⁷ Veure apèndix n.º 2.

*fort i competent que aturi les follies anar-quistes i persegueixi implacablement a tots els que actuen al marge de les lleis, tard o d'hora la revolució esclatarà. O ve una dictadura serena, justa, equilibrada, o una revolució que trasbalsarà tota la societat. Els que avui donen belligerancia als elements perturbadors seran també arrossegats per la torrentada revolucionaria.*¹⁸

Com a complement de les demandes d'una dictadura van aparèixer també en el diari, sengles articles lloant el paper d'en Mussolini a Itàlia. Era una lloança continuada, on l'obra del Dictador italià era presentada com a un possible exemple i com a solució vàlida, al nostre país. *Mussolini «El Gran dictador Italià». «En temps a venir, voldran copiar altres estats, alligonsats per l'experiència i amenaçats per el cranc devorador de la disollució social que arreu s'endevina».*¹⁹

Els atacs a tot l'aparell estatal, eren continuats: *«Aquestes setmanes de vida parlamentària han sigut estèrils per a tota la tasca legislativa»* o bé: *No siguem optimistes, perquè la política que ens governa, inspirada pel desacert, no dóna pas augments per a esperar estudis i deliberacions dels seus components. Fins ara, dissortadament han trencat tot ço que han tocat amb els seves mans pecadores: problema social, qüestió terrorista de Catalunya, protectorat civil del Marroc, etc. Tant debó que l'estiu amb les Corts tancades faci canviar de tàctica i de camí al Ministeri de les desgràcies nacionals que patim.*²⁰

Al mes d'agost es produí un fet significatiu a la ciutat de Girona i que tindrà una envergadura que va superar el límits locals; aquest fou l'agressió, per part del secretari del governador i davant d'aquest, al Director de «El Autonomista» i primer tinent d'Alcalde, Darius Rahola, en plena Rambla, pel fet d'haver publicat una notícia sobre les irregularitats del joc a la «província» i les possibles implicacions del Govern Civil en aquest assumpte. El fet no es pot jutjar en si mateix, sinó com l'esclat definitiu dels enfrontaments entre el Govern Civil i la premsa gironina. La resta de diaris, protestaren enèrgicament per aquest fet, a la vegada que van exigir la dimissió del governador. Amb solidaritat amb D. Rahola i contra el governador

¹⁸ "Diario de Gerona". "Les llevors de l'anarquia", 19 de juliol 1923.

¹⁹ "Diario de Gerona". "Mussolini i el quart poder", 4 d'agost de 1923.

²⁰ "Diario de Gerona". "La tasca del Parlament", 22 de juliol de 1923.

civil com a representant del govern central, arribaren a la redacció del diari republicà tot un munt de protestes d'arreu del Principat, així com de polítics de molt diferent signe.

Aquest acte serà considerat no com un atemptat personal, sinó: *«el acto indelicado y gravemente atentatorio a la ciudadanía que se cometió anoche»*. El moviment solidari que provocà aquest fet, serà considerat per *«El Autonomista»* com un autèntic plebiscit contra el govern central: *«Els missatjes rebuts pel nostre Director —que renunciem a continuar publicant, per ésser encara innombrables—; els acords presos per diverses entitats d'aquesta «província» i de fora; les manifestacions consignades per la premsa, amb rara unanimitat; l'haver-nos demostrat el seu afecte i simpatia personalitats que representen les més oposades idealitats: tot això té el caràcter d'un vertader plebiscit.*

Aquest plebiscit, que avala la nostra conducta honrada i ens empeny en les nostres campanyes, que sempre tenen per finalitat el bé de la terra on ens sentim orgullosos d'haver nascut, condemna a l'ensems, amb un fall que no té apel·lació possible, no sols a aquell governador o ex governador de trista memòria, encarnació d'una política abjecta que, si prevalessquès, faria de cada català un separatista, sinó tots els seus consellers i col·laboradors, a tots aquells que, moguts solament per instints negatius, l'han ajudat i atiat en els seus funestos procediments. Potser, sense aquesta gent que sols coneix la política de l'odi, que no veu ideals en els altres perquè ella n'està mancada i és incapaç de concebir-los, aquell mediocre i vulgar personatge hauria estat un de tants, ni millor ni pitjor que els que el Govern central ens envia i que sembla que no tenen altra missió que la d'acabar de fer antipàtic aquest poder, el podrien continuar formant part d'Espanya dins d'un sistema federatiu.

En aquest plebiscit, que nosaltres no oblidarem mai més per ésser tan cordial i encoratjador envers nosaltres, l'opinió ciutadana, verament digna d'aquest nom —la gent amb ànima d'esclau i els policies honoraris no compten: estan sempre al marge de la Ciutat—, ha condemnat també definitivament aquells procediments, sigui el que intenti posar-los en pràctica. Cal que els que hagin de venir a exercir funcions de govern en aquesta «província», en nom de l'Estat Espanyol, no ho oblidin. Cal que tots sàpiguen que aquí hi ha un poble que, si bé és respectuós amb les autoritats, encara que aquestes li siguin imposades, no està disposat a sofrir ultratges a la seva

*dignitat. Caldria també que aquests tristos personatges d'entre bastidors als quals havem alludit també que tan barroerament atiaren a l'ex governador contra el nostre poble, no oblidessin aquesta alta lliçó de ciutadania.*²¹

Per la seva parte el «Diario de Gerona» afirma: *«Si no quiere el Señor Lueje que sus actos públicos puedan ser discutidos y censurados, siendo merecedores de ello, no tiene más remedio que dimitir el cargo y así, al mismo tiempo, cesará el malestar que su actuación ha producido en la mayoría de los pueblos de esta provincia.*»²²

Hem de remarcar també un altre esdeveniment important el dia 10 de setembre; el miting i manifestació contra la guerra del Marroc organitzat per «El Autonomista» i recolzat per la majoria d'entitats civils i polítiques i pel «Diario de Gerona».

Varen intervenir-hi el Diputat provincial, Miquel Santaló, el Diputat per la Bisbal, Salvador Albert i el Diputat per Barcelona Pere Rahola, de la Lliga. Els tres oradors atacaren durament la política del govern sobre el Marroc i exigiren el final de la guerra i la repatriació de tots els soldats, tot advertint del perill que podia significar el manteniment d'aquesta guerra: *«Pero debemos recordar el episodio de Rusia, que se armaron a los soldados contra el enemigo del Estado y después aquellos soldados dirigieron las armas contra el despótico Zar. Los Gobiernos de España han dado al pueblo tantos motivos de rebeldía como los de Rusia antes de la gran guerra»* (S. Albert).

... «pero nunca por una aventura o por un negocio de un reducido número a costa de todo un pueblo. Por eso pedimos sin reserva alguna el abandono de Marruecos y la inmediata repatriación de las tropas que hay allí actualmente» (M. Santaló).

«Aquí en Cataluña el honor es el trabajo de cada día y la paz de nuestros hogares.

*Este acto sería útil, si no tuviera la virtud de imponernos y decir que no queremos que esto continúe»*²³ (P. Rahola).

En solidaritat a aquest acte, totes les botigues de Girona, el dia

²¹ «El Autonomista». El plebiscit», 14 d'agost de 1923.

²² «Diario de Gerona». «Un atropell incalificable», 8 d'agost de 1923.

²³ «El Autonomista». «El grandioso Mitin contra la guerra de Marruecos en Gerona», 10 de setembre de 1923.

següent, van tancar dues hores. S'entregà un manifest al Governador Civil, per trasmetre'l a Madrid, demanant el fi de la guerra.

Els dies següents al míting, 11 i 12 de setembre, tant el «Diario de Gerona» com «El Autonomista» publicaren articles de caire nacionalista, amb motiu de la Diada Nacional. Res no fa preveure, ni la més mínima sospita, els esdeveniments del dia 13 de setembre a Barcelona.

EL COP D'ESTAT D'EN PRIMO DE RIVERA

L'esdeveniment del 13 de setembre va agafar de sorpresa l'opinió pública de Girona.

El 13 de setembre, a la matinada, el General Primo de Rivera, Capità General de Catalunya, entregà el seu manifest a la Premsa. El «Diario de Gerona» el publicà íntegrament. En aquesta proclama el general afirmà que l'exèrcit havia actuat de forma patriòtica, tot recollint les aspiracions populars i que, havia arribat al poder, per sanear el país de la forta corrupció política, imposar l'ordre, restablir l'economia, exigir responsabilitats a tots els polítics, solucionar el problema del Marroc i recolzar incondicionalment a la Monarquia.

Va anunciar-se també la suspensió de les garanties constitucionals i la implantació d'una forta censura a la premsa.

Al mateix dia, a Girona, igual que a la resta del país s'implantava l'estat de setge i el governador militar interí, Coronel Pascual Gracia, assumia el càrrec de governador Civil, tot destituint el senyor Lueje. A partir d'aquest moment, l'Ajuntament, la Diputació, i d'altres entitats públiques, si bé seguien en les seves funcions, quedaven sota l'autoritat militar.

La primera reacció oficial al Cop d'Estat, el dia 14 de setembre, fou la de l'Ajuntament. En el ple d'aquest dia, es votà una proposició, en la qual la Corporació s'adheria al Cop d'Estat com a moviment sanador, però sense que aquesta adhesió significués per a ningú una abdicació de la seva ideologia.

Aquesta proposició provocà nous enfrontaments entre els Nacionalistes i Republicans i els homes de la U.M.N., aquests darrers pretenien que la proposició d'adhesió al nou règim fos total i absoluta.²⁴

²⁴ Veure apèndix n.º 3.

La postura presa per part de la U.M.N. va suscitar noves crítiques i atacs als periòdics de «El Autonomista» i del «Diario de Gerona»:

*«Demostración de esta serenidad ha sido el acuerdo adoptado por el Ayuntamiento, cuya mayoría ha sabido traducir con precisa exactitud el sentir de la ciudad. Ha servido también el acuerdo del Ayuntamiento, para dejar al descubierto la curiosa actitud de los elementos de la Unión Monárquica Nacional. Resulta ahora que los adictos a la deshonrosa política hundida por el golpe de Estado, son los que con mayor afán se apresuran a manifestar sus fervores hacia el nuevo régimen. Sin embargo el público se ha percatado de la maniobra».*²⁵

*«La actitud de la minoría monárquica, en cambio, desdice de toda seriedad política. Ciertamente que no podía sorprender a los que conocen su historia ondulante, acomodaticia, de arrimarse siempre al sol que mas calienta para su mayor provecho. Pero en estos momentos en que se habla de acabar con políticos profesionales, de acabar con el favor y con todo género de farsa que se consideran representados en los gubernamentales caídos, adulados siempre por el grupo llamado monárquico de nuestro Ayuntamiento, que ha felicitado y se han sumado a la acción triunfante, salen ahora, siguiendo su camino de favor, sin pudor ni discreción alguna, haciendo público su anatema contra los mismos a quienes hasta anteayer llamaban salvadores de la Patria».*²⁶

A la ciutat de Girona, l'adveniment de la Dictadura no provocà cap aldarull, la tranquil·litat era absoluta, si bé hi havia espectació per veure el caire que prendrien els esdeveniments. No es té notícia de cap moviment d'oposició al nou règim militar. Tota l'atenció dels gironins va estar centrada en el que succeïa a Barcelona i a Madrid.

«Durante el día de ayer continuó latente impresión producida en la ciudad por los acontecimientos desarrollados con motivo del golpe de estado militar. Más que impresión, pudiera decirse que el efecto causado por los hechos que se van desarrollando es de especulación sin que se manifieste contradicción ni oposición a un movimiento que ha despertado simpatía con vista a los fines que lo han iniciado.

²⁵ «Diario de Gerona», 16 de setembre de 1923.

²⁶ «El Autonomista». «Los mismos perros..., no», 14 de setembre 1923.

Ayer en nuestra ciudad el orden continuó siendo completo y todos los servicios se prestaron con la mas absoluta normalidad, funcionando los Centros oficiales y continuando en el Gobierno Civil la autoridad militar.

Las tropas continuan los servicios de vigilancia e intervenció en las estaciones ferroviarias y centros de comunicació telegráfica y telefónica.

Como en nuestra ciudad el golpe de Estado no encuentra otra repercusión que la de una adhesió incondicional de los elementos militares a la actitud del capitán general de Cataluña, aparte aquella expectante simpatía a que anteriormente aludimos, la informació periodística se ha de reducir a dar constancia de las anteriores impresiones, mientras la atención del público se concentra en las noticias de Barcelona donde parece rendir la dirección del movimiento y a la confusa informació de Madrid que llega muy fragmentaria e incompleta».²⁷

Quan a la postura política, que adoptaren les forces polítiques a través dels periòdics, «El Autonomista» i el «Diario de Gerona», ens cal remarcar la postura d'adhesió que immediatament van prendre els homes de la dreta catalanista. El Cop d'Estat, d'alguna manera, desitjat, va ésser rebut, amb gran eufòria i entusiasme pel «Diario de Gerona». Per a ells el Cop d'Estat, significava la renovació de tot un sistema i l'allunyament de tot perill revolucionari.²⁸

Per «El Autonomista», el Cop d'Estat era una reacció lògica a la crítica situació política en què s'estava vivint. La seva postura fou d'espectació i d'espera d'esdeveniments, sense prendre posició i sense recolzar el nou règim: *«Lo ocurrido no nos sorprende ni puede sorprendernos. La historia no registra el hecho de un Estado en el qual los poderes hayan llegado a un desprestigio parecido al de los de España, de un tiempo a esta parte. La sucesión de gobiernos ha sido una sucesión de incapacidad y de inmoralidad. Y, cada día, las personas sensatas se preguntaban con angustia: hasta cuándo va a durar esto. Todo el mundo participaba, además, de la opinión de que si la situación no variaba era debido a que el activo y las reservas de los partidos gubernamentales adolecía de la misma crisis de capacidad y de moralidad.*

²⁷ «Diario de Gerona», 15 de setembre de 1923.

²⁸ Veure apèndix n.º 4.

En esta situación el ejército se apodera del Poder. No es este el momento de juzgar la empresa, ni nosotros nos sentimos en este momento atacados de escrúpulos legalistas que se avienen mal con nuestro espíritu de hombres de libertad. Sentirse ahora inclinados a defender el régimen imperante, sería hacerse cómplice de la franquicia y del desbarajuste que imperaban. Si el golpe de estado significase abrir los cauces a nuevos criterios de gobierno, más puros y más liberales, podríamos sentirnos inclinados a olvidar el medio, pensando en los beneficios que puede reportar el fin.

No hemos de olvidar que el gobierno del marqués de Alhucemas cae en plena maniobra impunita. Que la farsa de la exacción de las responsabilidades civiles amenazaba adquirir los caracteres sarcásticos de un sainete trágico. Ante todo esto se abre un paréntesis, en el cual los hombres de buena voluntad hemos de formular un deseo: en el que el acierto acompañe a los liquidadores del régimen y el de que no influyan en ellos los prejuicios».²⁹

Per «El Autonomista», «Esta cometida militar ha tenido por objeto separar el gobierno del poder».

El diari republicà, recull les declaracions del general Primo de Ribera, sobre una possible autonomia administrativa. Aquesta notícia es rebuda amb una certa satisfacció pels republicans com pas important vers el federalisme. Malgrat tot el periòdic, en general es mostra espectant davant dels esdeveniments.³⁰

La censura de premsa fou ben aviat palesa. «El Autonomista» fou censurat de seguida. Aquest motiu va portar al diari republicà a practicar, a partir d'aquell moment, una autocensura vers els temes polítics, la qual cosa, féu que a partir d'aquells moments les opinions polítiques desaparèixessin quasi bé del tot i sols surtissin esporàdicament. Quan als esdeveniments polítics, a partir d'ara, sols seran citats.

«Mas comentarios y juicios acerca del movimiento actual, aunque fueran expuestos con toda cordura, no los hacemos, en primer lugar porque nos lo veda el estado de guerra, con la previa censura, y luego, porque aún no está clareado el horizonte».³¹

Més endavant trobem: «Suplicamos a nuestros lectores nos dis-

²⁹ «El Autonomista», «El ejército en el poder», 13 setembre de 1923.

³⁰ Veure apèndix n.º 5.

³¹ «El Autonomista», 14 de setembre de 1923.

*pensen las deficiencias que adolece este periódico y las cuales no dudamos sabrán hacerse cargo».*³²

Però, malgrat la censura existent, a vegades, El diari Republicà aconseguia col·locar alguna columna, demanant que s'instaurés de nou una Democràcia, ja que un govern sense recolzament i base popular, era per ells govern condemnat al fracàs, tot reafirmant així la seva postura a favor de la Llibertat i la Democràcia.

«Lo que escama aquí a los elementos liberales es a base de que se hará todo esto; si se hace como en otros países, donde impera este régimen, o si se hará excluyendo al pueblo, dando solamente participación a las clases adineradas, con lo cual tendrían cierta libertad las corporaciones y las regiones y serían exclavos los ciudadanos.

Militar, o civil, hágase cuanto sea necesario para el bien de España, pero que no se extremen las cosas y no se nos prive de derechos y de libertades que mecieron nuestra cuna, y, por las que nuestros padres dieron la sangre y sin las que ningún pueblo digno puede vivir en el siglo actual.

El ejército mismo, que con tanto brío se batió por la Constitución, debe velar por que su obra no sea malograda y desvirtuada y por que no se derrumbe una arquitectura jurídica que tanto costó levantar.

Métase, enhorabuena, mano en podredumbre.

*Pero no se toque a la libertad, no se cercenen los derechos individuales, no se deje a la ciudadanía sin garantías, que fuera de esta base firmísima no hay estado, ni pueblo, ni nación posible.*³³

A Girona a partir del 13 de setembre els esdeveniments se succeïren ràpidament, el 19 de setembre, apareixerà el decret contra el separatisme, la prohibició de l'ús de la senyera; el dia 28 de setembre, el Governador militar i civil ordenà que tots els rètols havien d'estar en català i els escrits en català, s'havia de posar al costat un de nou en castellà.

El primer d'octubre, el Governador destituí l'Ajuntament de Girona i al dia següent quedà constituït un nou consistori, que estava format pels vocals associats, és a dir, els qui pagaven la contribució més elevada. Els membres del nou Ajuntament Gironí foren: F. Mi-

³² "El Autonomista", 2 de gener de 1923.

³³ "El Autonomista". "La labor del Directori", 24 setembre de 1923.

ralles, F. Duch, J. Gimbernat, F. Farró, y J. Serrats, F. Viusà, M. Pujades, E. Adroher, F. Auguet, M. Valcells, J. Busquets, J. Corcoy, A. Ensesa, N. Pla, E. Comadira, J. Canal, Ll. de Puig, J. Montsalvatge.³⁴

Entre el 4 i el 5 d'octubre, es clausuraren a Girona, el Centre Catalanista, la joventut Nacionalista, el «Cercle Tradicionalista», la Joventut Nacionalista Radical i la Lliga Regionalista.

A partir d'aquell moment foren solament autoritzades, la Sociedad económica de Amigos del País, Cámara de Comercio, Federación Patronal, la Federació Local de Societats Obreres de Girona i Comarques, Cambra de la Propietat, «El porvenir Obrero», i l'Ate-neu Social Democràtic. Més endavant, a l'any 1924, s'autoritzarien noves associacions. «El Centre d'Unió Republicana» no fou clausurat pel moment.³⁵

El dia 11 d'octubre, va arribar a Girona el nou governador militar i civil, el Coronel Arturo Carsi.

En el mes de novembre, es produí un registre en els domicilis del Dr. Coll i dels senyors Xifra i Palahí, per cercar un manifest, que en Macià havia publicat a França. Aquest registre fou negatiu. A finals d'aquest mes, una ordre del Governador prohibia a tota la província l'escut de la Mancomunitat.³⁶

En el mes de desembre, concretament el dia 21, amb motiu de la signatura d'un acord d'afirmació de Nacionalitat Catalana, proposat pel CADCI eren detinguts regidors d'arreu de Catalunya. A Girona concretament foren empresonats els ex-regidors F. Coll i Tubau, R. Masó, R. de Llobet, J. de Camp, D. Rahola, J. Tordera, J. Calvet, R. Varderi i A. de Quintana i Serra, a més de l'ex-diputat Pauli Geli. «El Autonomista» publicarà la notícia, però no hi afegirà cap mena de comentari.³⁷ «El Diario de Gerona», en la nova orientació «espanyolista» surgida arran del 13 de setembre, va publicar la mateixa notícia, afegint els següents comentaris:

«Lo cierto para el Directorio es que se ha hecho posible en una tierra, que predomina por fortuna el sentimiento español y que tantas

³⁴ «Diario de Gerona», 2 d'octubre de 1923.

³⁵ «Diario de Gerona», 4 i 5 d'octubre; «El Autonomista», 3 d'octubre de 1923.

³⁶ «El Autonomista», 17 de novembre de 1923; «Diario de Gerona», 20 de novembre de 1923.

³⁷ «Diario de Gerona», «El Autonomista», del 24 de desembre de 1923 al 5 de gener de 1924.

muestras de patriotismo dió en señaladas ocasiones, la mas descarada propaganda contra la unidad de la patria».

«Cataluña no hay que catalanizarla, porque el sentimiento regional en ella es bien vivo ... y es noble perfectamente compatible con el amor a la patria única».

*«Y el presidente del Directorio, partidario como el que mas de la descentralización y robustecimiento local, provincial o regional ... ha dado instrucciones a las autoridades de Cataluña para que persigan y castiguen todas las manifestaciones más o menos disimuladas de antiespañolismo».*³⁸

El dia 4 de gener de 1924, els ex-regidors de l'Ajuntament, l'ex-diputat P. Geli, foren posats en llibertat. Foren rebuts a l'exterior per un gran nombre de persones, i per les autoritats civils de la ciutat.

També cal remarcar que durant els tres darrers mesos de l'any, es va produir una castellanització en l'àmbit oficial.

Al mes de gener es van dissoldre les Diputacions Provincials. El 20 de gener es va constituir la nova diputació, formada en la seva majoria per homes de la U.M.N., Ferran Casadevall (ex-jaimista, U.M.N.), F. Bassols (Liberal U.M.N.), R. de Berenguer (Maurista), J. Bartrina (ex-maurista, U.M.N.), R. Martí (indefinit), S. Auguet (ex-jaimista U.M.N.), P. de Pol (ex-jaimista U.M.N.), J. Vilaur (ex-jaimista, U.M.N.), M. Almeda (indefinit), A. Dalmau (indefinit), Ll. Ripoll (U.M.N.), R. Adroher (ex-jaimista), R. Puig (U.M.N.), A. Montseny (Maurista), M. Ferrer (U.M.N.), J. Morages (U.M.N.), P. Llosas (ex-maurista, ex-jaimista, U.M.N.), S. Bonet (U.M.N.), M. Burch (indefinit).³⁹

Ara, la U.M.N., controlarà pràcticament tot el poder. «El Diario de Gerona», a la vegada que confirma el paper de Fernando Casadevall, president de la Cambra de la Propietat Urbana, en la confecció de la llista, de la nova diputació, es queixava de l'elecció d'alguns homes lligats encara al catalanisme:

«Pero ha llegado el momento decisivo y el desencanto ha sido enorme. De los que don Fernando había propuesto, muy pocos han sido designados y aun de esos pocos hay alguno que ha causado gran sorpresa, pues han sido, y aun son seguramente entusiastas catalanistas.

³⁸ "Diario de Gerona", 30 de desembre de 1923.

³⁹ "Diario de Gerona", 20 de gener de 1924.

*Nos referimos a los señores don Manuel Burch, ex-candidato catalanista por La Bisbal y al conde de Berenguer, el cual a los pocos días de ser elegido por los monárquicos, se pasó con armas y bagajes al campo catalanista en el que ha actuado desde entonces».*⁴⁰

En contra dels que creien que el nou règim militar de Primo de Rivera, portaria una forta depuració política i la U.M.N. que havia estat definitivament desterrada de la vida política i del poder, tornava a ressorgir, més forta que mai i que a la ciutat de Girona, com arreu de Catalunya controlava els òrgans més importants de poder.

PRIMERES CONCLUSIONS A FER

Al llarg de tot aquest període, podem observar, tot l'any, i fins arribar al 13 de setembre, un desànim total vers el sistema de la Restauració i és palès en tots els escrits dels dos diaris locals un fort desig de canvi polític.

Mentre el diari local «El Autonomista» té una visió molt clara, dels fracàs de la monarquia i de tot el sistema de la restauració i que l'únic canvi factible per solventar els greus problemes que afecten a tot l'Estat Espanyol és una República Federal, el «Diario de Gerona», òrgan de la Lliga es mou dins, el desig de canvi, per una banda, però per altre, li fa por qualsevol moviment de canvi o de desordre; és un diari catalanista favorable a la descentralització administrativa, però el pànic a qualsevol revolució obrera o moviment d'esquerres li fa demanar la instauració d'un govern dictatorial. El «Diario de Gerona» reflexe del pensament de la Lliga, és mou en un camp de ambigüitats, on sempre, en darrera hora, la por a un canvi de caire esquerrà la porta a col·laborar i acceptar les solucions de Madrid.

El Cop d'Estat del General Primo de Rivera, fou una sorpresa per a l'opinió pública gironina. No hi hagué cap esclat de violència i l'espectació fou la nota dominant.

La postura presa pels diaris fou molt diferent. «El Autonomista» pren una posició prudent i d'espera d'esdeveniments, sense renunciar mai al republicanisme federal, a la Democràcia i a la Llibertat. La censura implantada i la pròpia autocensura faran que, en aquest

⁴⁰ «Diario de Gerona», 13 de gener de 1924.

diari, desapareixin en principi les opinions polítiques, i surtin a la llum molt de tant en tant. El que si és clar, és que el diari no pren posició a favor de la Dictadura.

El «Diario de Gerona» en canvi, en el termini de pocs dies fa un gir de 360° i passa a rebre i recolzar el nou règim dictatorial, amb gran entusiasme i eufòria. Passa a ser d'un diari catalanista a un periòdic espanyolista, tot aplaudint totes i cada una de les mesures preses pel Dictador. Sembla no importar-li massa les mesures anti-catalanistes i dictatorials que arriben de Madrid.

En un altre ordre, l'adveniment de la Dictadura d'en Primo de Rivera, significà per Girona, que el control polític de la ciutat torni a mans dels sectors més ultra-conservadors, la qual cosa frenarà tota una sèrie de projectes i d'obres molt importants pel desenvolupament de la ciutat. Aquests homes que arriben al poder, convertiren totes les activitats polítiques, econòmiques i socials existents, en la més pura rutina diària.

M.^a DEL CARME GRAU I OLIVERAS

APÈNDIX

I

Als republicans de les encontrades gironines.

Esperàvem l'entrada en període electoral i conèixer els acords de l'Assemblea republicana d'aquest Districte, per a dir amb la sinceritat què havem parlat sempre, tot el nostre pensament davant del moment polític actual prenyat de farses i contubernis vergonyants.

Una i altra cosa són arribades, i amb la posició d'espectador demanada i conseguida, amb l'intent de que ningú de bona fe pogués veure en les nostres manifestacions ni un afany de prosselitisme i menys encara un sectarisme per cap ordre de coses, sinó l'expressió ben desinteressada d'una madura opinió, anem a intentar el comès projectat.

Del marge de temps que'ns deixen els quefers professionals, n'esmersem bona part, complint un deure individual de ciutadania,

en l'estudi de les organitzacions polítiques i socials, així com en l'anàlisi particular de la vida política d'Espanya i de Catalunya i de la conducta d'homes i entitats enfront d'ella.

Tota la nostra conducta dels quatre darrers anys de lluita a Girona ha sigut inspirada en les conclusions a què arribem a través de la ideologia del republicanisme pimargallià i del socialisme, i ho són també les ratlles que segueixin, escrites com a testimoni de recíproca i cordial consideració als republicans, en resposta a les preguntes d'alguns pobles i a la consulta de l'Assemblea celebrada diumenge passat, 8 d'abril en el Centre d'Unió Republicana de Girona.

Serenament i amb oblit de les misèries que inspiren la major part de la vida ordinària dels nostres dies, situem-nos, sense somniar, en la realitat.

Enlaire la mirada, pensem primer que vivim subordinats al Estat espanyol i que cap altre país d'Europa de l'extensió d'Espanya, té tan poca densitat de població, fet concret que posa en evidència com, o bé que Espanya és el país més pobre d'Europa o el menys amable per la vida humana; que és el més mancat de mitjans econòmics o el més migrat en llibertats o les dues coses a la vegada.

Podria obeir això a condicions miserables del terreny, del clima; però ni el terror d'Espanya en conjunt és una desferra, ni el clima quelcom insuportable. La riquesa minera i la riquesa de vegetació en són fidels testimonis. Cal, doncs, buscar les causes d'aqueixa descoratjadora situació, en l'altre possible, en la condició dels homes.

La misèria material i moral d'Espanya amb les dues conseqüències immediates —depoblació i menyspreu internacional— són obra de la manca de civisme en el poble.

La mirada del poble i l'esforç del poble quan ha mirat i ha actuat s'han dirigit sempre fora del país. Per això Espanya no s'ha vist i s'ha sentit encara a si mateixa i per això la continuïtat de dues morbositats indígenes: el capdillatge d'una banda i la sumissió d'un altra banda heredats una generació darrera l'altra; per això l'aire de capdill del Jefe del Estat i la negació del Estat o Estats nacionals; per això l'ausència de nom, nacions ideològiques, en les agrupacions polítiques i el predomini de les patronímiques, tan deshonoroses per als cabdills com per llurs assalariats, i d'aquí ve la denigrant influència personal l'imperi del caprici, la discontínuïtat en les normes de govern, el triomf de l'arbitrarietat, el densenfrè del egoisme corruptor i el governar al dictat de la força bruta i no sota la inspiració de criteris de justícia.

Enfront d'aquesta vergonyant i dolorosa realitat serà més patriota i més humà aquell que amb més energia lluiti cada dia en contra dels puntals que sostenen el règim actual.

Ultra aqueixa genèrica consideració altres problemes més de-

finits reclamen serioses reflexions i condueixen a la mateixa conclusió.

a) **PROBLEMA ECONÒMIC.** — La vida econòmica d'un Estat es reflexa sintèticament en els Pressupostos, en les dades i proporcions dels ingressos i despeses en relació a la potencialitat econòmica del país, en el règim tributari i en l'esmerçament dels cabdals públics.

Recordem que l'any 1914, al començar la guerra que transtornà l'economia de tots els pobles, les despeses del estat espanyol s'evaluaren en 1.437 milions de pessetes, a raó de 73 per cada un dels 20 milions d'habitants. L'any 1920, en vies de franca normalització, ascendien a 2.028 milions, i en l'any 1922, 23; el pressupost del qual acaba d'ésser prorrogat amb augment, pugen a més de 3.044 milions, o sia a raó d'unes 192 pessetes per habitant.

Això, que podria suposar un progrés considerable o un augment de les fonts de riquesa, no és res més que l'expressió matemàtica de la disbauxa de la política de cabdillatge i del subsegüent proselitisme a sou.

L'obra de reconstitució nacional (foment agrícola, multiplicació de vies, canalització de rius, intensificació minera, industrial i comercial, capacitat humana), malgrat tots els augments, encara ha d'iniciar-se com a sistema. Veus aquí l'origen de l'augment de la «Deuda» i dels de la tributació per les que tant criden industrials i agricultors, amb raó sobrada, conegudes les causes i la forma.

Perquè aqueixa crescuda en les despeses, s'ha produït principalment per a millorar els sous de la oficialitat i augmentar el contingent de la Guàrdia Civil i de Seguretat l'eficàcia dels quals ja té registrada la Història per la guerra del Marroc i per a pagar els interessos del deute.

Vegi's com se distribuïxen en relació a cent, els 3.044 milions del Pressupost. Per obligacions generals de l'estat (casa reial, congrés i senat, Deute i Clases passives) 2.670; Guerra, 17; Marroc, 10; Foment, 14; Governació, 8'5; Contribucions, 9'5; Instrucció Pública i Belles Arts, 5'5; Marina, 4; Gràcia i Justícia, 3; Hisenda, 1; Estat, 0'5; Presidència, 0'05, i Treball, Comerç i indústria, 0'5.

Si és irriant la manera de fer les despeses, ho és més encara el sistema de tributació, puix que, essent les contribucions la font principal d'ingressos, mentres «les directes», imposades fins a cert punt en proporció a la riquesa del contribuïent, pagant més el que té més s'evaluen en 940 milions de pessetes, les indirectes, pagades en la mateixa proporció per rics i pobres, ascendeixen a 1.600 milions, motivant en bona part la carestia de les matèries de primera necessitat i l'anèmia de milers de ciutadans.

Ah, si aquestes realitats fossin plenament capides! si no's mantigués orb al poble per a veure com es defensa «el robo legal i organitzat de la plutocràcia» segons la dita d'En Matesanz en el Con-

grés, el monopoli de la riquesa com a privilegi concedit pels polítics professionals consellers de les grans companyies formades sovint pels mateixos capitalistes, no seria pas possible la justificació de llur avarici i amb qualsevol protesta. Augmenta el preu del ferro, es diu, perquè el del carbó augmenta, i els que han augmentat el carbó, són els mateixos del ferro; després puja el preu del material ferroviari, i els transports i el de la maquinària agrícola perquè s'ha apujat el ferro, i els que han augmentat el preu del carbó del ferro del material i dels transports i de les màquines, són els mateixos homes i les mateixes companyies.

Votar a un plutòcrata o a un agent de la plutocràcia (són aquests que mercadegen electors i pobles per a obtenir d'ells mateixos el capital esmerçat i un crescut tan per cent); votar a un plutòcrata o a un impotent per acapí aqueixes malures i atacar-les, és una inconsciència o és un crim.

b) PROBLEMA SOCIAL. — Anys hagué la convicció i desig del republicà auster i patrici model. En Francesc Pi i Margall, es feren consubstancials amb la nostra espiritualitat: «Estem fermament convençuts de què la qüestió social serà el crit de guerra del segle xx, com ho ha sigut en el segle xix la qüestió política. Admetem tot quan puga contribuir a decidir-la sense sang.

El crit s'ha sentit ja a tot arreu en explosions violentes o com clams esgarrifosos de justícia. I cada esclat, dissortadament, ha sigut sagellat amb sang, sense que s'oviri encara el camí d'arribar a solucions jurídiques definides que suposin un encausament racional.

Perquè és una aspiració justa, i només per això, amb l'esforç heroic d'uns pocs contra molts o l'acció assenyada d'una majoria, s'aconseguirà un major equilibri.

No parlem de les causes, ara. Pensem en les dues finalitats igualment humanes que assolirà la lluita social: el miner, el vago, al paràsit, i integrar a la vida material i moral plena, al proletariat i al vago.

Tota la legislació anomenada obrera és una preparació per la reforma; però una preparació tan escandalosament atesa a Espanya que els encarregats de exigir la seva efectivitat la descuiden i la burla la «gent d'ordre» com si la fatalitat els encaminés a abrindar la foguera que tanta por els fa.

Quines sancions s'apliquen al mancamment de les lleis que afecten al treball i als seus homes?... En canvi, cuida, obrer ciutadà senzill i de bona fe, de la més petita relliscada. Tota la rigor de la llei caurà sobre teu si no sembla prou, es saltarà impunement per damunt d'ella i aniquilar-te.

Cada individu treballador, negociant, fuster, banquer, fabricant, és un professional i ha d'ésser un home. Com a professional, en l'agrupació del seus afins trobarà la força per a conseguir les millores econòmiques immediates i necessàries; com a home, només

amb una honrada actuació política col·laborarà en l'afirmació dels ideals humans eterns i redemptors.

Amb l'ajut o amb la oposició, la vida farà el seu camí, esdevindrà un estat de justícia. Fem política per accelerar-lo. No votem per res del món, company mestre, ferroviari, militar, cívic, sacerdot cristià, treballador de la terra, no votem per res del món en cap cas, al enemic de les associacions professionals, a aquell que per maldat o per ignorància conreua i explota la misèria humana i provoca amb la seva sistemàtica actitud jornades de violència esferaiadora.

c) **PROBLEMA MORAL.** — Forgemnos un ideal de vida i servim als seus principis amb una fe i una fermesa absolutes. I en relació als demés, jutgemlos no pas per llurs paraules, per llurs noms o per llurs promeses, sinó per els seus actes en relació a lo que propaguen.

Així veurem com la falsetat és sovint patrimoni en alguns sectors de tots els estaments socials tant en individus com en entitats. I tinguem després la valentia de condemnar i foragitar la moralitat de pseudo-polítiques d'una política de favor i de neopotisme; d'una política que creix premiant les traïdories o les baixeses, que rebutja els esforços desinteressats que acut a dividir als homes per a resoldre els conflictes que's presenten; apoiant-se en els que fan de l'educació un ofici, tant a Espanya com aquí.

d) **PROBLEMES CULTURAL I MILITAR.** — Encara és un fet a Espanya. Onze milions de persones no sabien llegir ni escriure. Molts més estan incapacitats per a capir les mínimes relacions del fenòmens de la naturalesa i dels de la vida de relació humana. Tot un món tancat per a gaudir-ne les seves bel·leses i per a opinar-ne amb el coneixement degut. En això s'apoya sobre tot la política d'explotació i d'engany del país.

El dret a una cultura per a tots els infants és tan sagrat com el dret al pa de cada dia. Per això hem demanat sempre una instrucció gratuïta i obligatòria i l'escola única, del Estat, que permeti i garantitzi a tots els capacitats, amb independència de llur posició econòmica, la seguretat de poguer arribar als esgrons més enlairats de les Ciències, de les Lletres o de les Arts, i s'acabi el privilegi de les classes poderoses de comptar amb la Universitat, sostinguda per tots, com d'un feude.

En l'ordre militar, apart les responsabilitats pendents del seu merescut, esperen una solució de justícia i de respecte les fórmules del servei obligatori i del servei voluntari en les diferents possibilitats de la vida del país.

Tots els pares estimen amb deliri als fills. Aqueixa estimació ben entesa, portaria a tots, i especialment a tots els humils, a fer quelcom més en llur obsequi. Amb menys esforç i més dignitat del que posen molts individus i molts pobles en petites recomanacions o en demanar una millora passatgera o uns milers de pessetes, do-

nari-n als fills de llurs estrangers un pervindre més rialler i majors garanties per la cultura i per uns procediments de major equitat en el servei militar.

Veus aquí algunes de les qüestions fonamentals —entre moltes altres— que cap home, governamental del actual règim per més que digui i prometi, firares per esmenar-les malgrat originar la ruïna del país. Si un d'ells estés sincerament disposat per això estaria al costat nostre.

Emperò, es diu, l'actuació política ha d'atendre a les circumstàncies locals segons la ponderació de les forces militants. Parlem-ne també sense reserves. Parlem-ne inspirant-nos sobre tot en la realitat de la província i molt més en la del Districte de Girona.

Tres grups de forces lluiten aquí d'uns anys ençà: la U.M.N. és amb tots els defectes agreujats, la representació del règim la obra del qual hem analitzat; un conglomerat amorat —sense principis— que s'inspira en les més baixes passions, que practica amb la més refinada intenció totes les formes de corrupció política valguent-se del «favor oficial» que li facilita el mateix concubinatge amb les situacions lliberals. No trobem un mot adequat per a cal·lificar la seva obra, però si el convenciment de que és l'escarni de totes les virtuts i del sentiment patriòtic de que es vantem.

La Lliga Regionalista, també governamental, també oligarca, ha descaracteritzat a una bona part de Catalunya per la seva manca d'espiritualitat, excluint premeditadament del seus programes i propagandes les qüestions que són l'ànima de les nacionalitats: les qüestions de llibertat, les socials, les polítiques i les administratives. En l'ordre pràctic li ha faltat i li falta puresa, llealtat, catalanitat. Exemples? Vegeu-la a Madrid després de l'Assamblea de Parlamentaris; vegeu-la a Barcelona col·laborant en les gestes d'una represi6 incivil; vegeu-la a la Lleyda combatent al catalanisme. Humbert Torres; a Girona derrotant amb males arts al insospit6s nacionalista i desgraciat Layret; donant l'acte de diputat a Corts al comte de Figols, de la U.M.N. l'any 1919.

Amb la bandera d'ideals humans redemptora i amb la seva conducta rectilínea de sempre, lluita el republicanisme enfront de tots. L'onada materialista de post-guerra amb el desenfr6 subsegüent del egoisme i superficialitat havia d'esser-li desfavorable. Però reïxirà i creixerà si enceria a mantenir-se ferm en son lloc, servint escrupolosament els seus principis i negant-se en absolut a servir d'escambell als seus enemics. Quan compti amb l'organitzaci6 que havem demanat tantes vegades i demanen encara, que puga directa o indirectament aprofitar totes les forces disperses en benefici de la República, llavors podrà pensar-se amb les intelligències de què parlava Pi i Margall.

Mentrestant, el deure de cada republicà, de cada bon republicà, està en votar els correligionaris allí on tinga candidat i abstenir-se,

refusar categòricament l'apoi a tota altra representació, siguin les que's vulgan les amenaces o els oferiments. El contacte o la confusió política amb els que lluiten només a base de diners o de delegats governatius, perilla d'un contagi deshonorós i sempre i és un despres-tigi del Partit.

Visca la República amb la puresa i idealitat del seu programa! Visca Catalunya amb els seus atributs racials de llibertat i dignitat!

Els delegats reunits en l'Assamblea republicana del Districte de Girona el dia 8 d'aquest mes, després de considerar que no procedia presentar candidat en aquestes eleccions, donem un bon exemple acordant no deixar en llibertat d'acció als correligionaris, sinó votar en blanc a tot arreu. La tasca a fer ara, doncs, es treballar amb coratge perquè l'acord sobirà de l'Assamblea assoleixi un èxit esclatant. (M. SANTALÓ, «El Autonomista», 12 abril 1923).

II

LA GRAN CRISI DEL REGIM

Tots els símptomes de que ha arribat l'hora definitiva de la més completa liquidació dels vells i caducats partits que han xuclat tota la savia que podia contenir la Monarquia Parlamentària. El Poder Civil es troba completament abassegat sense que conservi ni aquell instint de conservació que tot organisme vivent en fa el darrer i més ferm baluart de la seva defensa.

El desgavell es total: no cal que cerquem cap palliatiu per confessar la situació de perill immediat de la seva existència. Ni en Sanchez Guerra amb les seves actituds de valent de la Monarquia podrà salvar les darreres desferres del caigut règim. Les seves bufetades són completament inútils, es semblant que bufategés al vent. Tenen la trista recordança de les llençades del Quijot als molins de vent. Els temps han canviat d'una manera total des de l'any 17.

La por s'ha endinzat en els cors dels semi-déus de la política actual. Ja no hi ha la vigoria necessària per oposar-se al definitiu desastre, —que tant podria ésser aquesta nit com la vinent—, ni tan sols per rebre l'escomesa amb la gallardia dels grans homes fracassats. El moviment salvador, enèrgic, definitiu, no arriba ni pot arribar: els problemes s'amunteguen d'una manera astoradora. Tànger, Marroc, Responsabilitats, Evolució social, Terrorisme, Catalunya, són els caires aguts de la propera topada del vaixell constitucional.

I fins sofrim la crisi de la sensibilitat. Coses «grosses» se han dites amb una metòdica sovintesa. El Marquès de Villaviciosa li sembla que és qüestió de tallar alguns caps... fins el de la Fatali-

tat si es precis. El marquès de la Viesca exposa els detalls d'una conjura i s'ofereix a aportar les proves materials. En Macià diu: «Nosaltres volem, estem decidits a arribar a la consecució de la llibertat i de la independència de Catalunya, passi el que passi».

A Madrid la por del moment actual es indescriptible. Un diari madrileny diu que la majoria de polítics, quasi tots, realitzen els seus bens, treuen el diner dels Bancs i compren valors en Anglaterra i en Estats Units. La lliure esterlina en els darrers dies ha pujat des de trenta a trenta dos, avui passa d'aquest tipus, essent l'única causa, la demanda extraordinària que es fa en els Bancs de Madrid de moneda anglesa, doncs, en grans presses es fan compres de valors estrangers.

Els comptes corrents en el Banc d'Espanya i en altres i els comptes de dipòsit, han disminuït en prop de doscents milions de pessetes.

Això que és una confessió palesa de la consciència de responsabilitat en el desgovernament d'Espanya que tenen els nostres polítics, revela també el temor que tenen de que al últim els siguin exigides les responsabilitats.

No s'obira però encara qui ha d'ésser el cridat a judicar amb el degut rigor ni d'aon ha d'eixir el factor constructiu que refaci lo que està a punt d'enderrocar-se.

Ara com ara no més hi ha una cosa viva en mig del moviment polític espanyol: el desvetllar conscient de Catalunya i d'algunes altres regions que volen lliurar-se del jou centralista que les ofega. Solament per aquest cantó pot venir el remei decisiu. (Diario de Girona, 15 de juliol de 1923).

III

Diose cuenta de la siguiente proposición: «Los Concejales que suscriben someten a la consideración de la Corporación Municipal, la siguiente proposición: = El Ayuntamiento en vista del patriótico movimiento iniciado por el Excmo. Capitán General de Cataluña, que tiende exclusivamente a la salvación de España, adopta el siguiente acuerdo: = 1.º Adherirse al llamamiento lanzado al país, por el Excmo. Sr. Capitán General D. Miguel Primo de Rivera. 2.º Trasladar este acuerdo al gobernador encargado del mando de la provincia y al Excmo. Sr. Capitán General. = Casas Consistoriales 14 de Septiembre de 1923. = Federico Bassols. — Narciso Pérez. = J. Bosch. = F. Casadevall. = F. Bartrina y Mas. = J. Sagra Vizcaino. = Joaquín Oviedo.

A petición del Sr. Coll suspendiéndose la sesión para ver si po-

día establecerse un acuerdo unánime entre todos los señores concejales sobre el asunto a que se refería la proposición.

Reanudada nuevamente la sesión el Sr. Coll presentó la proposición siguiente:

Excmo. Sr. Ante los hechos ocurridos en la política general española, iniciados en Cataluña, los concejales de la mayoría de este Ayuntamiento, tienen el honor de proponer lo que sigue: = 1.º) El Ayuntamiento de Gerona expresa su complacencia ante la acción reivindicadora que el movimiento iniciado por el Excmo. Sr. Capitán General de Cataluña puede representar para el saneamiento de la política general de España, sin que esta manifestación envuelva abdicación de las particulares ideologías de los Concejales suscritos. 2.º) Que se transmita el anterior extremo al Sr. Gobernador Militar encargado del mando de la Provincia y al Excmo. Sr. Capitán General de Cataluña. = Gerona 14 de Septiembre de 1923. = J. Vidal. = F. Coll. = J. de Camps. = L. Busquets. = Ramon de Llobet. = R. Varderi. = Rahola. = José Calvet. = R. Masó.

El Sr. Sagrera formuló propuesta verbal en el sentido de que, para evitar discusiones se elevaran a la superioridad las dos proposiciones, después de votadas por los referidos firmantes. El Sr. Coll se opuso a ello, y sostuvo la proposición de la mayoría, entendiendo que constituía una base de coincidencia que permitiera la unanimidad, salvando las convicciones particulares ajenas al caso. El Sr. Sagrera mantuvo su proposición. El Sr. Bartrina sostuvo la de la minoría monárquica, haciendo constar que esta se constituyó con independencia de los partidos turnantes, sobre las tres bases de religión, monarquía y españolismo. Sus análogos términos se expresó el Sr. Presidente, añadiendo que al tener noticia del movimiento se puso a disposición de la autoridad que lo representaba la cual le dijo continuara en su sitio. Los Sres. Busquets y Rahola manifestaron también la conformidad de los republicanos con la proposición de la mayoría y la imposibilidad de aceptar la suscrita por los concejales monárquicos, que implicaría dejación de sus ideales republicanos; rechazando asimismo la solución propuesta por el Sr. Sagrera. Declarando suficientemente discutido el asunto el Sr. Presidente lo sometió a votación, siendo rechazada la proposición de la minoría monárquica por 9 votos de los Sres. Rahola, Llobet, Busquets, Camps, Calvet, Varderi, Coll, Masó y Vidal, contra 7 de los Sres. Bosch, Oviedo, Casadevall, Pérez, Bartrina, Sagrera, y Presidente. Por igual número de votos de los mismos señores fueron seguidamente, aprobada la de la mayoría, y desestimada la del Sr. Sagrera.

(Acta de l'Ajuntament, 14 setembre 1923).

IV

¿EL FIN DEL REGIMEN?

A la hora en que escribimos estas líneas nada puede precisarse aún acerca del alcance definitivo del golpe de estado militar promovido con la finalidad de acabar con el régimen de la política corrompida que ha llevado a España a la deshonra y a la ruina.

Pero, sea lo que fuere, es innegable que el fulminante que ha provocado la explosión, ha sido la farsa cínica en que vivía el gobierno liberal que presidía García Prieto y manejaba Alba. Gobierno, que con sus dejaciones avivaba el avispero de Marruecos, amparaba el crecimiento del terrorismo, fomentaba el agio y la inmoralidad en todas las ramas de la administración, y prostituía la dignidad del poder público, guardando solo sus rigores para los pacíficos ciudadanos que se congregaban a impulsos de nobles ideales y de legítimos derechos.

La farsa había llegado al colmo; toda la actuación de este Gobierno no ha sido más que en un engaño y una mentira más en la sarta incabable con que los gobiernos del régimen han estado traicionando al país en los problemas más trascendentes y vitales.

Llegan ahora unos hombres que quieren acabar con tanta farsa y conducen a la barra a ministros y prohombres responsables de la ruina de la nación. Nadie podrá negar que esa irrupción, esa reacción la tienen harto merecida los funestos políticos del régimen. Ellos la han provocado convirtiendo el Poder en orgiásticas franquichelas y cerrando los ojos a la realidad ante los grandes problemas nacionales.

Saludemos la renovación purificadora que se ofrece en la promesa de un nuevo régimen, con la esperanza de que va a disolver para siempre las oligarquías que nos han llevado a la afrentosa bancarrota actual. Que se acabe de una vez la ignominiosa vergüenza en que vivimos; que impere implacable y estricta la justicia; que no sean ya más estériles los sacrificios de vidas e intereses que el país viene realizando; que llegue un rayo de luz a iluminar las tinieblas del camino por donde marchamos...

Si así ha de ser, bendigamos la audacia salvadora del golpe de Estado que parece querer iniciar una etapa redentora para esta desgraciada España.

(Diario de Gerona. Sábado, 15 de Septiembre de 1923).

V

EL NUEVO ESTADO

Con expectación y tranquilidad pública, se efectuó ayer el cambio de poderes en esta ciudad y provincia. En otros tiempos, un golpe de Estado que atentara al poder civil, hubiera levantado el espíritu liberal y se hubieran producido desórdenes y tal vez se hubieran registrado sangrientos sucesos en las calles. Es que la opinión pública, en todos los sectores de la política honrada que la integran, estaba cansada e indignada por el proceder de los gobiernos de la Restauración y anhelaba un cambio de régimen.

Como hombres liberales y republicanos, hubiéramos visto con gusto que las espadas del ejército se hubieran desanvainado al impulso de un movimiento liberal y democrático, pues en la historia de nuestro país se registran gloriosos hechos del ejército en favor de las libertades públicas, en armonía con las aspiraciones del pueblo.

El último de los gobiernos de la Restauración, haciendo alarde de un sentimiento liberal de que carecía, ocupó el Poder, hablándonos de reforma constitucional y de libertad de cultos. De protección a la industria y a la agricultura, que ha tenido en olvido. De economía nacional, y se entregó al más desenfrenado despilfarro. Ofreció reducir el problema de Marruecos a un protectorado civil y ha embrollado el angustioso problema, aumentando el contingente con el pretexto de cubrir bajas. Durante el período que ha gobernado la concentración liberal ha habido siempre discrepancias, y se han registrado varias crisis.

Los procedimientos que puso en práctica para afianzarse en el Poder, han sido una vergüenza ciudadana. Para ganar las elecciones en Cataluña se han puesto en vigor procedimientos vituperables, miserables y canallescós que hacía muchos años estaban desterrados, falsificando la voluntad de los electores.

Los mayores propagandistas del separatismo en esta región han sido los elementos del Gobierno, vulnerando la Ley, suspendiendo Ayuntamientos, nombrando alcaldes de R.O. contra el deseo de las Corporaciones municipales.

Por ello el pueblo, que estaba sometido a un régimen de odio, de venganza y de caciquismo, ha contemplado impasible una cosa, tan trascendental en la historia de los países como ha sido la resignación forzosa de poderes civiles efectuada ayer en esta región.

Lo que ocurrirá más tarde nadie lo sabe. No se puede limitar la acción de los pronunciamientos y de las revoluciones, porque muchas veces van más allá de lo que piensan sus caudillos.

Lo que se ve es que el movimiento se ha iniciado en Cataluña,

que ha sido secundado inmeditamente por las guarniciones de Madrid y Zaragoza y que el Gobierno actual no cuenta con un solo jefe del ejército para defenderse, de los que se desprende que esta acometida militar ha tenido por objeto separar el Gobierno del Poder.

Esta mañana ha debido llegar a Madrid, si no llegó anoche, como se dijo, el monarca, y el Capitán General de Madrid le habrá dado cuenta de lo sucedido para que provee.

Desde luego —ha manifestado uno de los generales directores del movimiento— el ejército ni siquiera aspira a que se nombre un gabinete militar. Aquellos hombres civiles que, por su responsabilidad y honradez, inspiran confianza a la opinión, serán bien vistos por nosotros. Si hubiera alguna demora en el nombramiento de los nuevos ministros, no faltará en los ministerios algún alto funcionario que se encargue de la tramitación de los asuntos más urgentes.

El marqués de Estella, que en otras fechas ha hecho valientes declaraciones que han sido acogidas con simpatía en estas columnas, acaba de decir en Barcelona, que aspira a implantar una nueva división administrativa, gubernativa, judicial y aún posiblemente militar, trabajo que encomendará el directorio a hombres doctos, tendiendo a crear la región robusta y con medios propios ahorrando oficinas y delegando el Estado (a la región) importantes servicios que descargarán la administración central. En cuanto a los idiomas regionales, no los perseguimos, porque tienen tradición, amor y belleza; pero incrementaremos el conocimiento y el uso de la lengua castellana, en bien de los nacidos en todas las regiones.

El señor marqués de Estella ha hecho, como han podido ver nuestros lectores, declaraciones abogando por la Autonomía administrativa, una especie de concierto económico con el Estado, confiando a la región delegaciones y la imposición y cobranza de las contribuciones que considera necesarias para satisfacer la cuota correspondiente al Tesoro. Ya el año 1841 Navarra hizo con el Estado un concierto económico que ha durado hasta nuestros tiempos, comprometiéndose a pagar anualmente una cuota fija, quedando en libertad de recogerla con los medios que estime más convenientes.

Cuando el 1898 se concibió un concierto económico en Barcelona, recorriendo en excursión de propaganda las provincias catalanas, se calificó de antinacional el proyecto en Madrid, haciéndolo fracasar. Nosotros lo aplaudimos entonces y lo aprobaremos siempre, porque forma parte del sistema federal que defendemos.

Más comentarios y juicios acerca del movimiento actual, aunque fueran expuestos con toda cordura, no los hacemos, en primer lugar, porque nos lo veda el estado de guerra con la previa censura, y luego porque aún no está clareado el horizonte.

Respecto a la previa censura, ayer, muy amablemente, nos llamó el digno Coronel del Regimiento D. Pascual Gracia, encargado del mando de la provincia, dándonos toda clase de facilidades para des-

empeñar nuestra misión como periodistas, haciéndonos atinadas observaciones para no desorientar a la opinión pública. En estas columnas, más de una vez, al tener que tratar algún caso relacionado con la milicia, hemos tenido ocasión de exteriorizar el carácter personal y caballeresco de dicho señor coronel, lo que es una garantía para los ciudadanos gerundenses.

(Dario Rahola. «El Autonomista», 14-6-1923).